

GÖBEKLİTEPE TAPINAKLARI NEDEN GÖMÜLDÜ?

Özgür Barış ETLİ¹

2016

ÖZET

Dünyanın ilk tapınakları olduğu düşünülen Göbeklitepe yapılarının günümüze dek pek bozulmadan kalabilmiş olması arkeologları olduğu kadar hemen herkesi şaşkınlığa uğratan bir konudur. Fakat bunun oldukça basit bir nedeni bulunmaktadır: ilk inşaa işleminin ardından olasılıkla 1000-1500 yıl sonra Göbeklitepe yapıları, bu tapınakları bir şekilde terk eden kişiler tarafından bilerek, istenerek onlarca ton kum ve çakıl taşı kullanılarak aşama aşama gömülmüştür. Göbeklitepe yapılarının neden bilerek gömülmüş olduğu ise hala bir soru işaretidir. Bu kısa yazı, bu soru işaretini kaldırabilmek ve bu soruya bir cevap bulabilmek adına iddialı bir varsayım ortaya atmaktadır.

Göbeklitepe tapınaklarının bilerek gömülmüş olmasıyla ilgili ortaya atılan varsayımlar genellikle klasik ve tekrarlanan iddialar olmaktadır. Bu konuda yeni bir varsayım ortaya atmak farklı bilim dallarından referans almayı gerektirmektedir. Çoğu bilim insanına göre bu işlem, tapınağı koruma veya onu gelecek nesillere aktarma amacını taşımaktadır. Bir görüşe göre ise tapınakların gözlemevi olarak kullanıldığı ve bu nedenle yüzyıllar ve binyıllar içinde değişen yıldız konumlarından dolayı işlevini yitirdikleri ve bu nedenle de gömüldükleridir. Elbette bu varsayımlardan biri doğru olabilir. Burada üçüncü bir varsayım daha yapılacaktır. Üçüncü varsayım, şamanizmin evren modeli olan “*üç dünya*” görüşü temel alınarak gerçekleştirilecektir.

Şamanizmin en erken Asya’da (Sibirya) filizlendiğı iyi bilinen bir konudur². Türklerin en eski inanç sistemlerinden (kimine göre inanç olarak nitelenemez) biri olan şamanizmin evren modeli üç dünyayı ya da alemi içerir. Bunlar **Gök, Yer ve Yeraltı**’dır. Şamanizmde bu üç dünyayı birbirine gök

¹ Ege Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü

² Şamanlığın yaşını 20-25 bin yılla 60 bin gibi çok eski tarihe kadar götürenler vardır. Ancak genel kanaate göre şamanlık, özellikle de Sibirya halklarının, başta Türkler olmak üzere şamanlığı paleolitik dönemde ortaya çıkmıştır (Bayat, 2012).

direği (hayat ağacı, yaşam ağacı, axis mundi) bağlar. Hatta çoğu kültürün mitolojisi bu 'üç dünya' görüşü referans alınarak oluşturulmuştur. Türk Mitolojisi'nde ise gökte yer alan tanrı **Ülgen** iken, yeraltı tanrısı **Erlik (Yerlik)**³ olmuştur.

Gök-Yer-Yeraltı evren modelini gösteren bir şaman davulu

Göbeklitepe'de elbette ne tür bir mitoloji ve kozmoloji yaratıldığı tam olarak bilinemezken bu konuda ancak diğer kültürlerin mitolojileri ile eşlik ve benzerlikler yoluyla mantıklı bir tahminde bulunulabilir⁴. Fakat, her ne olursa olsun Göbeklitepe toplumunun⁵ Gök ve Yeraltı tanrısı/tanrıçası veya tanrıları/tanrıçaları olma olasılığı asla hafife alınmamalıdır. Hepsi bir yana Göbeklitepe'de önemli bir şaman-rahip sınıfının olduğu ve dolayısıyla bu tapınaklarda şamanizm esaslarına dayanan birtakım ritüellerin yapıldığı görüşü bilim insanlarınca ağırlık kazanmıştır. Göbeklitepe tapınaklarını kazan **Klaus Schmidt**, yayımladığı kitabında şamanizm ile ilgili ayrı bir başlık açmaya gerek duymuştur⁶.

³ Türk mitolojik sisteminde erkek olarak tasavvur edilen Ülgen'in, gök ruhlarının, Erlik'in ilk başlangıçta kadın olmaları muhtemeldir (**Bayat**, 2012).

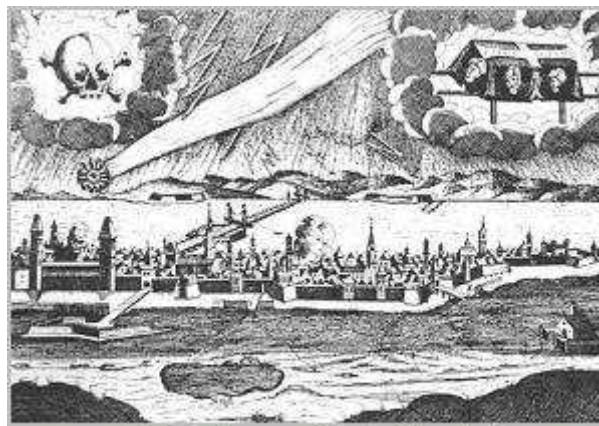
⁴ Türk, Mısır, Sümer, Maya mitolojileri vb.

⁵ Göbeklitepe aslında bir hac merkeziydi. 'Göbeklitepe toplumu' kavramı ile Göbeklitepe çevresinde yaşayan ve Göbeklitepe'ye dönem dönem ibadet için toplanan insanlar kastedilmektedir.

⁶ **Schmidt**, 2007.

“Göbeklitepe’de şamanizm var mıydı?” sorusunun cevabı büyük ihtimal “Evet”tir. Gerek tapınakların yapılış biçimi, burada gerçekleştirilen tasarım (şaman⁷ labirenti gibi), gerekse tapınakta keşfedilen semboller (*medicine man* denilen şaman sembolü), hayvan betimlemeleri (olasılıkla şamanların yardımcı ruhlarını simgelerler), totem direği vb. bu tapınaklarda birtakım şamanik ritüellerin yapıldığını kanıtlar gibidir. Peki, çok büyük bir emekle yapılan bu tapınaklar terk edilirken (eğer öyleyse) neden bilerek gömülmüştür? Neden kendi hallerinde kaderlerine terk edilmemiştir? Kanımca bu sorunun cevabı Göbeklitepe şamanlarının inancı olan **Gök-Yer-Yeraltı** üçlemesinde yatmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca toplumların çok büyük kayıplar verdiği birçok felaket yaşanmıştır. Bu felaketler bazen bir sel olurken, bazense bir deprem, bir yanardağ patlaması, bir kasırga, bir virüs salgını vb. olagelmıştır. İnsan toplulukları ve başlarındaki liderler veya din adamları bu felaketlerin nedenlerini çoğu kez tanrı/tanrıça veya tanrılarda/tanrıçalarda aramıştır. Örneğin gökyüzünde bir süre görünen ve ardından kaybolan bir kuyruklu yıldızın geçişinin ardından yaşanan bir virüs salgınının⁸ nedeni bu kuyruklu yıldızda aranmış, bundan Gök tanrısı/tanrıçası veya tanrıları/tanrıçaları sorumlu tutulabilmiştir. Veya yaşanan büyük bir depremin ardından doğa ananın veya yeraltı tanrısının/tanrıçasının (veya tanrılarının/tanrıçalarının) insanları cezalandırdığı düşünülmüştür. Bu tanrılarının/tanrıçalarının öfkesini bir daha üzerine çekmemek için insanoğlu onları yatıştırmak için sıkça dua etmiş, hediyeler vermiş ve adlarına sayısız ritüeller düzenlemiştir.

Kuyruklu yıldızlar genelde felaket habercisi olarak algılanmıştır.

⁷ Türkçesi: **Kam**

⁸ Elbette bu insanlar virüs salgını olduğunu bilmiyorlardı.

Varsayımsal olarak Göbeklitepe toplumunun büyük bir felaket geçirmiş olduğunu düşünelim. Bu bir virüs salgını olabilir örneğin. Bu virüs salgınının öncesinde ise gökyüzünde gerçekleşmiş ve insanları derinden etkileme potansiyeli olan bir olay olduğunu düşünelim. Bu bir Güneş tutulması olabileceği gibi, bir Ay tutulması veya bir kuyruklu yıldızın geçişi de olabilir. Göbeklitepe toplumunun ve liderlerinin bu gibi felaket durumlarında Gök tanrısı/tanrıçasını suçlayabilecek olmaları son derece olasıdır⁹. Bu toplumun gök tanrısına/tanrılarına karşı korkuyla karışık bir isyan halinde olmaları hiç de azımsanmaması gereken bir olgudur. Gök tanrısına/tanrıçasına isyan durumunda ise sığınılacak varlık elbette onun zıt gücü olan yeraltı tanrısı/tanrıçası olacaktır. *'Doğanın zıtlık prensibi'* Göbeklitepe zamanında biliniyor olmalıdır. Bana göre Göbeklitepe D tapınağında yer alan çok sayıdaki "H" sembolünün anlamı *'dualite'*¹⁰ ile açıklanabilir. *"Zıtların evliliği"* veya *"Zıtların savaşı"*, dualitenin temel prensipleri olarak görülmüş olabilir ki, Gök ve Yeraltı tanrıları/tanrıçaları bu kozmolojinin sonucunda oluşturulan mitolojinin ürünleri olmalıdır¹¹.

Göbeklitepe "H" sembolü

⁹ Çoğu mitolojide Gök eril iken Mısır mitolojisinde Gök dişil karaktere sahiptir. Gökyüzünden tanrıça Nut sorumludur. Bu nedenle, Göbeklitepe toplumunun inançlarındaki olası mitoloji düşünüldüğünde gökyüzünün dişil olarak tanımlanmış olabileceği de dikkate alınmalıdır.

¹⁰ Ritüel-mitolojik bağlamda şaman, kozmosla kaosu birleştiren arabulucu, ikili zıtlıkları birleştiren, zıtlıkları çözen, yaşamıyla kozmosla kaos arasında gidip gelen birisidir (Bayat, 2012).

¹¹ Bkz. **Özgür Barış Etli**, *Göbeklitepe Şamanları ve Ürettikleri Kozmik Semboller*, 2015.

O halde ortaya řu gibi hayati bir soru çıkmaktadır: **Acaba şaman-rahipler ve toplum, en çok değer verdikleri ve onların toplum olarak ayakta kalmalarını sağladığını dūřundukleri bu tapınakları, Gök tanrısından/tanrıçasından saklamak, gizlemek için mi toprağın derinlerine gömmüşlerdi?** Eęer dünya üzerinde herhangi bir řey Gök tanrısından/tanrıçasından saklanacaksa, bu Gök tanrısının/tanrıçasının asla ve asla göremeyeceği, ulaşamayacağı tek yer olmalıydı. İnsanların yaşadıkları dünyada Gök tanrısının/tanrıçasının göremediği ve ona ait olmayan bir mekan varsa o da kesinlikle yeraltı dünyasıydı. Belki de tapınakların bilerek gömülmelerinin nedeni onu sonraki nesillere aktarmak veya dūřman toplumlardan saklamak değil, **Gök tanrısının/tanrıçasının gözünden/gözlerinden sakınmaktı. Tapınaklar, gömülmek suretiyle yeraltı tanrısına/tanrıçasına (veya tanrılarına/tanrıçalarına) emanet edilmiş ve böylelikle Gök tanrısının/tanrıçasının nazarından korunmuş oluyordu (belki de ata ruhları korunmak isteniyordu).** Böylelikle göksel kaynaklı olduğu dūřünülen felaketlerin bir daha yaşanmayacağı, yaşamın huzurlu bir şekilde devam edeceği, çocukların rahat bir şekilde büyüyeceği ve neslin devam edeceği dūřünülmüş olabilir. Acaba binlerce yıl sonra Mısır mitolojisinde ortaya çıkacak olan “*Horus’un gözü*”nün kökeni Göbeklitepe Gök tanrısının/tanrıçasının nazarlı (Göbeklitepe toplumunca öyle olduğu dūřünülmüşse) olduğu dūřünülen gözü müydü?

Anlaşılan Gök tanrısı/tanrıçası bir türlü memnun edilememiş, yatıştırılamamıştı. Acaba 3-5 metre yüksekliğindeki Göbeklitepe sütunları onu/onları memnun etmemiş miydi? Bu yüzden miydi ki Göbeklitepe’de, bir türlü dikilememiş fakat yapımı kısmen tamamlanmış olan 8 metre boyunda bir dikilitaş¹² vardı? Gök tanrısı/tanrıçası insanı, onun isteklerini, arzularını görmezden geldiğinde insanoğlu çareyi kendi boyutundan daha büyük taşlar yapmak suretiyle onun/onların dikkatini çekmeyi amaçlamış olabilir mi? Tüm dünyadaki kültürlerde görülebilen insan boyutundan büyük dikilitaşlar veya heykeller (Ör. Paskalya Adası heykelleri) yapma arzusu belki de insanların kendilerini gök tanrılarına/tanrıçalarına gösterme çabalarının bir ürünüydü. Bu şekilde gök tanrıları/tanrıçaları insanları fark edebilecek ve onların dualarına, isteklerine cevap verebilecekti.

¹² Bu, *yıkılmadım ayaktaım* demenin bir işareti idi. Çünkü doğa her şeyi yere bir ediyor, yutuyordu. *Beni öldürüp yok edebilirsin, ama benim yaptığım sonsuza dek kalacak* gösterisiydi. Dikilen taş, sanki gökyüzüne yapılan bir parmak işaretiydi; bir isyandı (Gezgin, 2012).

Horus'un Gözü

Burada ilgili hipotezi hem destekleyecek hem de çürütecek bir konu bulunmaktadır: Tapınakların hepsinin aynı anda değil de yüzlerce yıllık aralarla sırasıyla gömüldüğü düşünüldüğünde acaba her seferinde bu gömme işleminin nedeni Gök tanrısına/tanrıçasına olan isyan mıydı? Yoksa her gömme işlemi ayrı bir felsefeyi de beraberinde mi barındırıyor? (Ör. ata ruhlarının yeraltı tanrıçasının yanında güvende olacağı düşüncesi vb.). Belki de hakikaten Gök tanrısı/tanrıçası çok kez yatıştırılmaya çalışılmış fakat bu hiçbir şekilde başaramamıştı. Şu an için bunlar cevaplandırılabilir sorular değil ne yazık ki.

Kuşkusuz bu sorular varsayımsal olup üzerlerinde ciddi bir biçimde düşünülmesi gerekir. Yine de bu yazıda adı geçen varsayımın iddialı olduğunu düşünüyorum. Çünkü kökeninde binlerce yıl öncesinde yaşayan insanların olası mitolojileri, kozmolojileri, kültürleri ve inançları temel alınmıştır. Göbeklitepe'ye mitoloji, kozmoloji ve özellikle de şamanizm bağlamında bakıldığında onun ve insanlık tarihi hakkındaki düşüncelerimizin olumlu yönde daha da gelişebileceği düşünülebilir.

Göbeklitepe tapınak alanına taşınamamış 8 metre boyundaki sütun

Kaynaklar:

- [1] Fuzuli Bayat, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, Ötüken Neşriyat A.Ş., 2. bs., Ankara, 2012.
- [2] İsmail Gezin, *Fallusun Arkeolojisi*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- [3] Klaus Schmidt, *Göbeklitepe: En Eski Tapınağı Yapanlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.
- [4] Özgür Barış Etli, *Göbeklitepe Şamanları ve Ürettikleri Kozmik Semboller*, 2015.